

SZÉCHENYI HATÁSA A MAGYAR HITELJOG FEJLŐDÉSÉRE

A XIX. SZÁZAD KEZDETÉN a magyar jogrendszer hatalmas változások előtt állott. A külföldet járó magyar gondolkozók már világosan látták, hogy a mindegyre fokozódó iparosodás, a gyár-vállalatok születése, a gépek alkalmazására való áttérés idején, megváltozott külső életkörülmények között a magyarság nem képes továbbra is fenntartani rendi alkotmányát és az új idők kívánalmainak megfelelő új magyar alkotmányról kell gondoskodnia. Ezt a nagy feladatot teljes távlatában, külföldi és belföldi vonatkozásaiban, előnyeivel és veszélyeivel együtt – a magyarság óriási szerencséjére, – egy rendkívüli képességekkel megáldott, lángeszű magyar főnemes, *gróf Széchenyi István* fogta fel legelőször és leghatározottabban, s azután következetes kitartással meg is oldotta; hatalmas fanatizmussal becsületes férfi-munkát végzett, amely végül is tragikus véget szabott alkotó életének. Csaknem összes munkái elé mottóul írhatnók a reformokat indokló szavait: »A felvilágosításban progressive előrehaladó nemzetek sorából kinyomva, a régi-nél maradni lehetetlen, mert a külértelmesség súlya idővel még nyomdokát s emlékezetét is kitörli a valahai magyarnak...« (V. 223.) Széles elképzelésű reform-tervezete alapkövévé és minden művének nyomatékosan kiemelt központjává Széchenyi a *hitel-ügy* újjászervezését tette, még pedig azért, mert az eljövendő változások kikerülhetetlen s legveszedelmesebb pontját épen a hitelben látta megtestesülni, s mivel egy sajátos és önállóan alkotott, a magyar életviszonyokhoz hozzászabott új hitelügyi koncepció megalkotásával egyrészt ki akarta ragadni a sors kezéből azt a lehetőséget, hogy külföldi hitelrendszert erőszakolhasson a magyarságra az életbevágó érdekek lábbaltiprásával, másrészt pedig ki akarta küszöbölni azt a veszedelmet, hogy a rendiség kereteinek feladása a magyarság erőinek forradalmi összezúzódása útján menjen végbe. Ez a két eshetőség elkerülhetetlennek mutatkozott, ha idejében meg nem valósul egy egészséges harmadik elképzelés.

Ime, már *in medias res* érintettük is tanulmányunk tárgyát, mivel célunk az, hogy feltárjuk *Széchenyi hatását a magyar hiteljog fejlődésére*, vagyis olyan vizsgálatot folytassunk, amely Széchenyi egész munkásságának gyökerére mutat rá.

A HITELVISZONYOK SZÉCHENYI FELLÉPÉSE ELŐTT

A SZÉCHENYI FELLÉPÉSÉT megelőző korszak általános hiteljogi viszonyai meglehetősen nyomasztóak voltak. A hitelviszonyok megromlását számos egyéb körülmény mellett főképen a rendi alkotmány egyik alapvető principiuma idézte fel, az ú. n. ősiség, amely a rohamosan megváltozó időkkel és viszonyokkal szemben mindinkább tarthatatlannak bizonyult. A korszak hitelviszonyait a

következő általános tünetek jellemzik: a rendi alkotmánynak a megváltozott életviszonyokkal szemben megnyilvánuló s fokozatosan növekvő *konzervativizmusa*; a kötött birtokgazdálkodáshoz való makacs ragaszkodás a feltörekvő pénzgazdálkodás igényeivel szemben; pénzügyletekben teljes érzéketlenség és zürzavar, amely abból a paradoxonból állt elő, hogy mindaz, ami a magánjog terén nem részesült kellő figyelemben, az a közjog terén súlyos bajok elszívására vezetett; és a külföldi hitelezők érvényesülésének tág útát nyitott.

A Széchenyi fellépését megelőző korszakot csaknem az összes szakmunkák sötét és igazságtalan színekkel festik. Még a kérdés egyik legalaposabb szakértője, *Grünwald Béla* is »Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon. 1790–1848« (Pécs, 1927) c. művében a rendiség korszakát igaztalanul vádolja közönnyel, maradisággal és felületességgel. A maga idején a szó eredeti értelmében vett nemzetfentartó szerepet betöltő magyar nemesség ügyének tartozunk azzal, hogy e körülmények felett tárgyilagos kritikát gyakoroljunk. A Széchenyi-előtti magyar nemesség teljesen át volt hatva országfentartó hivatásának tudatától. A reformoktól hosszú időn, keresztül nem azért zárkózott el, mert hiányzott belőle az emelkedett honfiúi szellem, hanem kizárólag azért, mert meglepték a szokatlan változások és nem volt hozzászokva ahhoz, hogy a Széchenyi-féle reformok szerint gondolkodják. Nem tehetett tehát egyebet, mint hogy a magyar nemzetiség nemesi gondolatának védelmében körömszakadtig ragaszkodott ősi berendezéseihez. Maga Széchenyi is látta mindezt és 1850-ben, amikor súlyos tépelődései, amelyek utóbb fegyvert adtak kezébe, feltornyosultak, s önmagát vádolta amiatt, hogy a nemesi magyar berendezéseket a hitel-koncepció bomlasztó behozatalával összezúzta, – akkor éppen ezt a földhöz-ragaszkodást, nemzetvédelmet dicsérte leginkább a magyar konzervativizmusban, mint amellyel a végcél tekintetében ő is egyetértett, s csupán csak a kivitelben különbözött tőle: »Hát hol vannak – mondja egyik levelében – oly férfiak, mint Zoltán, a Kemények, Boronkay, Paizs, Kócsy, Horváth, Giczey, Géczy, Tihanyi, Láczy, a Sárközyek, Földváryak, Kubinyi stb. családok? Ó, irgalmas Isten – és én zúztam mindezt porrá... Menyinyi ész és tapintat volt pedig a magyarban. Soha bölcsebb nemzet nem volt – és igazi élete és felvirágzása csak most kezdődnek, ha én örültségre és öngyilkolásra fel nem hevíttem... Ja, Metternich hatte Recht, als er zu mir sagte: Berühren sie dies alte ehrwürdige Gebäude nicht, es ist ein heiliges Gewölb; nehmen sie *einen* Stein heraus, so fällt das Ganze – und ich machte über Alles Witz und Spott. Lesen sie meine Bücher *jetzt*, sie werden sehen wie ich Alles untergrub, dass es fallen musste. Conservatio familiarum war eine der Hauptpunkte der Alten, – auch das machte ich lächerlich« (L, m. 637.).

A magyar hiteljoggal kapcsolatos normatív intézkedések a nemesi földbirtok konzerválására törekedtek és ennek a feladatnak teljes mértékben meg is feleltek a XVIII. század elejéig. Nálunk ugyanis a hiteljog kialakulását két tényező segítette elő és kényszerítette ki: egyik az osztrák váltó- és kereskedelmi rendtartás odiózushatása, a másik a gazdasági és kereskedelmi viszonyok külső és belső átalakulása. Az osztrák váltó- és kereskedelmi törvény

1717-ből származik, 1763-ban csekély változtatással felújították. Természetes és érthető az osztrák császárságnak az az állandó törekvése, hogy ezt a törvényt a magyar Királyságra is kiterjessze. Magyarországon az első kereskedelmi törvényes rendelkezést az 1723: LIII.: t. c. tartalmazza, amely az idők szellemének nem felelt meg. Egymásután jelentek meg királyi leiratok, amelyek az osztrák kereskedelmi törvényeket léptették érvénybe – törvényellenes úton – a magyar korona országrészeiben. A magyar törvényhozás leg-súlyosabb kísértése és hibája, amelyet Széchenyi utóbb annyit osztoroz, s mely legfőbb érve volt hitel-reformja mellett, a szomorú emlékezetű 1792: XVII. t. c., amely a magyar állampolgárok kereskedelmi és váltó-ügyeiben az osztrák bíraskodást lehetővé tette.

Az anyagi jog terén 1792-től kezdődőleg szakadás mutatkozik jogrendszerünkben, amennyiben a külföldi jog szabályaival is számot kellett vetnünk mind a hiteligénylések, hitelformák, hitelforrások, mind a hitelbiztosítékok terén, s ennek a körülménynek a szerepe igen jelentős, elsősorban azért, mert a magyar javaslatok kidolgozását nagyban sürgette, másodsorban mert a külföldi hitelezővel szemben az adós védelmét vállaló alaki jog ennek megfelelően alakult ki.

A régi adósságperek az eladósodott nemesi földbirtokot számos módon segítették. A segítség egyik módja volt a perek elhúzása. Adóssági pereink átlagos időtartama 2 usque 5 év volt, de nem voltak ritkák a 26 éven át húzódó perek. Egy ilyen pert állított pellengérré Széchenyi is a Hirnök 1843. évi 5. számában. A perek hosszúságának oka alaki jogunknak, a régi nemesi perrendtartásnak, az eladósodott nemesi birtok védelmét szolgáló hosszú *terminusai* voltak. Az eladósodott nemesi birtokot a kereset benyújtása után esetleges *opozíciói* (ellentmondásai) benyújtására több ízben fel lehetett szólítani, ha gyökeres védekezését nem adta elő azonnal, s ez idő alatt a nemes birtokosnak módja nyílott arra, hogy adósságait rendezze és a magyar nemesi rend kezéből a földet kisiklani ne hagyja.

Ha a követelés jogi alapját eldöntő ú. n. *fundamentális per* 2–5 év alatt befejeződött az ítélettel, kezdetét vehette a végrehajtás. Táblai perekben a megye szolgabírája volt a végrehajtó. Az exekució napján az adósnak a jogalapra visszamenő ellentmondási joga volt (ú. n. *opozicionális jog*), amely szintén a nemesi földbirtokot védte és arra szolgált, hogy többnyire idegen hitelezővel szemben a földbirtok visszaváltására a magyar nemesnek lehetőséget nyújtson. Egy eredeti magyar formalitásból, t. i. bot ragadásából és annak kijelentéséből, hogy ellentmond, állott ez az *opozíció*, melynek jogkövetkezménye az lett, hogy a hitelezőnek egy második új pert kellett ugyanazon jogalap tekintetében megindítania; ez volt az ú. n. *opozicionális per*.

Az eladósodott birtok védelmét e két fentebb felsorolt jogintézményen kívül még egy harmadik intézmény is szolgálta, s ez a bírói zálog örök visszaválthatósága volt. Ha az *opozicionális per* sikeresen befejeződött, sor kerülhetett újra a végrehajtásra és a nemesi

birtok dobra került, megkezdették az árverést. Ha az árveréskor a birtok a *hitelező* kezébe került, a hitelező ezzel nem szerzett tulajdonjogot – s ennek hangsúlyozása igen fontos –, hanem a nemesi ingatlan a hitelezőnél csak ú. n. bírói zálog volt, amelyet minden időbeli korlátozás nélkül, örökké visszaválthatott a nemesi adós, vagy utóda, vagy engedményese, a magyar nemzetet védő ősiség elve alapján.

A Széchenyi fellépését megelőző korszak hiteljogi viszonyainak és jogintézményeinek eredeti szellemét, t. i. annak nemzetvédelmi és a nemesi földbirtokot védő karakterét akkor leszünk képesek áttekinteni, ha vizsgálat tárgyává tesszük a *hitelforrások* problémáját. A rendiség korának nem volt önálló magyar pénzpolitikája, nem voltak magyar hitelforrásai. A pénz, a kölcsön, az adósság túlnyomó mértékben idegen eredetű volt. A magyar rendiség korának dőcögő hitelberendezései tehát nem magánjogi, hanem elsősorban közjogi érdekekre voltak tekintettel, midőn az adós védelmét szolgálták és a nemesi fundust menteni iparkodtak.

A kölcsönök legnagyobb része osztrák eredetű volt, részint magánhitel, részint állami hitel. A kölcsönök komplexumában a régi magyar családok vagyoni megromlását előidéző infláció viharai idejében, amikor az általános hitelkrízis a pénzügyekben való spekulációt lehetővé tette, jelentek meg a zsidók és részben a görög kereskedelmi házak. Történelmi adataink vannak arra, hogy a rohamosan eladósodó magyar köznemesség, itt-ott a főnemesség is, ki volt szolgáltatva a zsidó spekulánsok hallatlan méretű uzsorájának. Adataink ebből a korból 20–24%-os kamatlábról számolnak be. Ez volt a magyar államiság legkritikusabb korszaka, amely ilyen hitelviszonyok között teljes romláshoz vezetett volna. Desewffy 1818-ban 24%-os kamatról panaszkodik, Szemere 1814-ben Kazinczyhoz intézett levelében 20%-os kamatról tesz említést. Különleges helyet foglal el és igen alapos kutatást igényel még a korabeli állami hitel. Mária Terézia ugyanis megengedte, hogy a helytartótanács kezelésében lévő alapítványi pénztár magánszemélyeknek 5%-ra kölcsönt adhasson. Ez a kölcsön azért jelentett a magyar nemesi vagyon számára veszedelmet, mert zálogkijelöléssel volt összekapcsolva, s végeredményben a magyar földnek az osztrák kormány kezébe való átisklása esetén a németesítés leghathatósabb eszközének bizonyult.

A nemes hiteléletében ugyanis kétféle hitelforma állott rendelkezésre; az egyik az adóslevél kitöltése révén kamatra fölvetett kölcsön, amelyet magánhitelezők alkalmaztak, a másik a nemesi földbirtok zálogbavetése, az állam egyedül ezt a formát használta, a magánhitelezők elvétve alkalmazták. Az adóslevélnek kétféle fajtája volt ismeretes, az egyik az ú. n. formális obligáció, amely az összes törvényes feltételeknek az adós által történt kiírását tartalmazta, a másik az ú. n. alba, amelynél elegendő volt, ha az adós kiírta a tőkeösszeget, a kamatot és aláírta az adóslevelet, üresen hagyva a papír többi részét.

Ebből a vázlatos, de a lényegét tartalmazó fejtegetésből kitűnik, hogy milyen komplikált kérdéscsoportot jelent a Széchenyi fellépését

megelőző korszak hiteléletének tárgyilagos ismertetése, s hogy milyen nehéz a korszak jogintézményei felett még egy ilyen részletkérdés tekintetében is ítéletet mondani. Tény, hogy a hitelügyi be rendezéseknek és a hiteljognak voltak nemzetvédelmi előnyei és ezek állottak a rendszer középpontjában. A közjogi előnyökkel szemben azonban ott gyülekeztek a magánjogi hátrányok is, s ezeki évről-évre nagyobbra nőttek. Az ország teljesen külső hitelforrásokra volt rá utalva a mezőgazdasági üzemi hitel biztosítása szempontjából, ehhez pedig nem volt képes hozzájutni, mert a külföldi hitelező érzékenyen reagált a magyar védekezésre és elzárkózott a tőke kölcsönzésétől. A pénz ily módon a magyar gazdasági életből lassanként kivonult és a magyar nemesi birtoknak, a korszerű terminus technikust használva, nem volt »kredituma«. Felszökött a kamatláb, és lábrakapott az uzsora. A földbirtok épen akkor volt kénytelen a belterjes gazdálkodásra szorítkozni, amikor a külföld rohamosan gyárosodott, gépesedett, fejlődött s viselni volt kénytelen a vele kapcsolatos egyéb hátrányokat is, a beruházások és az értékesítés terén. Míg az erősebb birtokokat a saját zsírjukban való megfulladás veszélye fenyegette, addig a szabadabb vitorlákat kibontó nemes birtokosok között mind gyakoribbá lettek az uzsora következtében, s a gazdasági bomlásból eredő vagyombukások. A gyakorlati életbe élesebb szemekkel bepillantó megfigyelők előtt mind erősebbé vált az a meggyőződés, hogy *a baj hiteljogunk rendszerében rejlik* és óvatosan, tépelődve, hosszasan vitatkozva hozzákezdtek a probléma vizsgálatához.

A királyi Curia 1779-ben megbízást kapott egy váltó és kereskedelmi törvényjavaslat szerkesztésére. A királyi Curia 11 éven keresztül dolgozott a javaslaton, de abból 1790-ben sem lett törvény. Az 1791:LXVII. t. c. a kereskedelmi és váltójogi törvényjavaslat elkészítése végett egy újabb jogügyi bizottságot küldött ki és megengedte a magánosoknak, nemesi és polgári testületeknek is, hogy a javaslatot készítő jogügyi bizottsághoz tervezeteiket, ú. n. projektumait, benyújthassák (pro elaboratione systematis publico politico-rum et iudicialium negotiorum, aliorumque obiectorum, quae hac Diaeta terminari non poterant, deputationes ordinantur et deputati denominantur).

E jogügyi bizottság munkálatai még kiadatlanul fekszenek az Országos Levéltárban és részben a Nemzeti Múzeum kéziratárában. A bizottság igen alaposan foglalkozott a kérdéssel, 1791 aug. 13-tól 1795 febr. 28-ig dolgozott a rábízott feladat megoldásán, összesen 138 ülést tartott és munkálatainak anyagát 18 hatalmas kötetben foglalta össze. Számos tervezet futott be hozzá a vármegyéktől és magánosoktól, amelyeknek részletes ismertetése rendkívül hasznosnak mutatkozna és hézagpótló is lenne, tekintettel arra, hogy a rendi magárság megújulásának belső magyar fejleményeit közelebbről ismertetné, – mégis e tanulmányunk kereteit túlhaladja. Rá kell mutatnunk azonban arra, hogy a magyar nemesség érdeklődése a probléma iránt olyan nagy volt, hogy a gazdasági kérdések iránt tanúsított mai fogékonyság annak jóval alatta áll és hogy a magyar nemesség tisztában volt azzal, hogy itt a rendi intézmények gyökeres megváltozásával, a magyar nemesi »fundus« szabaddá tételének nagy veszedelmével áll szemben, s a folytonos halasztásoknak ez volt a lappangó oka.

Az 1791-ben kiküldött bizottság 1795-ben terjesztette be magánjogi törvényjavaslatát. A javaslatnak hiteljogi része nem tartalmazott semmi jelentős reformot. A benyújtott projektumok veszedelmes irányzata, amelyek között az ősiség eltörlésének sürgetése, a bírói zálog visszaválthatóságának korlátozása, a végrehajtási eljárás gyorsítása, a telekkönyvi rendszer bevezetése is szerepeltek, a bizottság felfogását természetszerűleg konzervatív irányba terelték.

Az 1795-ös hiteljogi törvényjavaslat vitájára már nem került sor. Az 1827. évi VIII. t. c. a 37 év óta húzódó ügynek elintézését ismét kitolva, egy újabb bizottságnak ismételte az 1791:LXVII. t. c.-ben foglalt megbízást. (Systematicorum Operatorum Deputationalium ulterior pertractatio ad proxiniam Diaetam prorogantur.) A jogügyi bizottság 1828-ban készült el javaslatával s majdnem szó szerint akceptálta az 1795-ös tervezetet. Nyilvánvaló volt, hogy a javaslatból ezúttal sem lesz törvény.

Íme, ilyen volt a helyzet a századforduló éveiben; a magyar hiteljogi javaslat deputációtól-deputációig került, a gyökeres megoldás előtt mindegyik bizottság kitért. Az 1795-ös javaslat óvatos elzárkózottságát, amely a konzervatív elutasítást javasolta a radikális megoldással szemben, később mindegyik bizottság magáévátette. Eközben odakint növekedett a gazdasági élet üteme és nyomasztóan nehezedett az elzárkózó magyar magángazdálkodásra. Az 1792: XVII: t. c. óta az osztrák biráskodást a magyar törvény akceptálta magyar állampolgárok kereskedelmi ügyeiben. Ebben a veszedelmes és kritikus hitelügyi helyzetben olyan váratlanul, mint egy fényes üstökös, jelent meg gróf Széchenyi István, a magyar megújulás egén, s egy új hitelügyi koncepcióval lepte meg a magyar közvéleményt.

SZÉCHENYI HITELÜGYI TERVEZETE

A MAGYARSÁG MEGÚJULÁSÁT CÉLZÓ reform-tervezetét Széchenyi a hitel kérdésének megoldására építette fel. A hitel volt egész reformrendszerének alapja, a hitel volt az a probléma, amelyet műveiben leggyakrabban tárgyalt, s amely neki a legnagyobb gondot okozta. Főművei: a *Hitel* (1830), a *Világ* (1831) és a *Stádium* (1833) mind e probléma köré csoportosulnak; hitelkoncepcióját a *Hitel*-ben fekteti le először, majd e művét ért támadások után a *Világ*-ban fejti ki részletesebben, s a *Stádium*-ban alakítja ki tizenkét pontban kifejtett törvényjavaslata, amelyben egyedül végzi el azt az óriási feladatot, amellyel 1779 óta a deputációk, a kir. Curia, a megyék és rendek sikertelenül foglalkoztak, projektumra halmozván projektumot és opinióra opiniót. »A hitel lábraállítását tettem szysztémám talpkövéül, mert annak nemléte, mint a honi tapasztalás mutatja, legtehetősb nemzetséginket is megsemmisíti, léte pedig még a legtehetőtlenebbeket is bizonyosan előmozdítaná.« (St. 41.)

A Széchenyi hitelkoncepciójával foglalkozó vizsgálatok kétséget kizáróan igazolják, hogy Széchenyi a maga reformtervezetét zseniálisan biztos alapra építette föl: a korabeli gazdasági viszo-

nyok helyes megfigyeléséből indult ki, jól látta meg, hogy a rendiség korszakából az újabb gazdasági korszakra való áttérésnek kulcsproblémája a hitel és helyesen határozta meg azt is, hogy a magyarságnak milyen természetű gazdasági koncepcióra van szüksége; Széchenyit fényesen igazolták az idők és művei még ma is felette aktuálisak; reform-rendszerében annyi életrevaló magyar terv van összesűrítve, hogy azok alapos megfontolása és megvitatása máig is hasznothajtó vizsgálatnak ígérkezik.

Széchenyi hitelkoncepciójának helyes megvilágításához mindenképp először szükségesnek mutatkozik annak tisztázása, hogy Széchenyi megfogalmazásában a »hitel« jelentése sokkal gazdagabb tartalmú, mint amit napjainkban e szó alatt értünk; ma általában hitelnek nevezünk a hitelügyletben érdekelt személy ama képességébe és szándékába vetett bizalmat, hogy egy jelenlegi teljesítésért egy jövőbeli megfelelő ellenszolgáltatással fog fizetni; de a gyakorlati életben hozzá vagyunk ahhoz szokva, hogy a hitel szót használjuk ott is, ahol egy objektív gazdasági folyamatot akarunk megjelölni, nevezetesen azt a helyzetet, amelyben egy jelenlegi vagyoni teljesítménnyel egy jövőbeli kötelezettség áll szemben. Ezzel szemben Széchenyinnél a hitelügyi tervezet jelenti a magyar nemesség új reformjavaslatainak alapját, egész nemzetnevelő programot, amely előkészíti az országot a hitelügy veszedelmeire és a reformok megrázkódtatás nélküli keresztülvitelére; jelent továbbá egy racionális hitelprogramot; jelenti a magyar földbirtokgazdálkodás első racionális tervezetét és a nemesi földbirtok felvirágzását szolgáló produktív mezőgazdasági üzemi hitel megszervezésének javaslatát; jelenti a váltóhitel, s a váltótörvénykezés sürgetését s előfeltételeinek megteremtését; jelenti a magyarság előtt annak hangsúlyozott hirdetését, hogy sajátos viszonyainknál fogva a konzumptív hitellel szemben inkább a mezőgazdasági produktív hitel védelmére kell a súlypontot helyezni; jelenti az első szövetkezeti szervezkedés tervezetét a hitelkoncepcióba illeszkedő magyar belfogyasztás elősegítésére és a konzumptív hitelnek magyar érdekek szerinti kialakítására; végül jelent egy szervezett, központi pénzfluktuációra alapított pénzügyi tervezetet, – ezt Széchenyi mind-mind »hitel«-nek nevezi.

Széchenyi tetőtől-talpig magyar nemzetgazdásznak és nemzeti hiteljogásznak bizonyul, amidőn a hitelt másképpen definiálja belső nemzeti szempontból és külső nemzetközi szempontból. Nemzeti szempontból a hitelt a polgári erényeken alapuló bizakodásból eredezteti és arra figyelmezteti a magyarságot, hogy az életből tanuljon, ne a könyvekben található elméletekből. A tőke csak akkor értékes, ha a nemzet ereiben szétfolyik és erőt fejleszt, nemzeti erőt fejt ki; a tőke felhalmozása ellenben a hitelt belső erkölcsi alapok hiánya miatt fojtja meg. Ezért első feladat az, hogy belsőleg rendben legyünk és a nemzet erkölcsi erejét magasra emeljük. »...a hitelt... gondolom és hiszem azon talpkőnek, melyen földművelési és kereskedelmi gyarapodásunk, egyszóval utóbbi felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat. Ezen hitelnél pedig még mélyebben fekszik a hitel tágasb értelemben, tudniillik *hinni és hihetni egymásnak...*« (H. 105.) A nemzetközi, külső viszonylatokban a felszabaduló földbirtok szabad forgalmára alapozott hitelt azonban éppen ennek ellenkezőjével határozza meg, és arra inti a magyarságot, hogy ne bizzon vakon senkiben és erősen védje ősi birtokát, amelyet a század hajnalán még nagy

általánosságban kezében tart. Evégből a külföldi közgazdasági elméletektől teljesen függetlenül, a magyar föld kívánalmaihoz szabott gazdasági alapelveket szab meg és azokra aggódva oktatja a nagy események előtt álló reform-korszak nemzedékét. »Vigyázva vigyük tehát főképen pénzbeli dolgainkat, vagy hogy világosabban mondjam, *senkiben ne bizzunk vaktán...* szükséges a dologhoz, vagy legalább annak filozófiájához valamennyire értenünk, ezt pedig másképp nem eszközölhetjük, mint nevelés, tanulás, idomlás, előkészítés által.« (H. 78–79.)

A hitel meghatározásának e kettős alapjából és kétfelé ágazó gyökeréből indul ki Széchenyi egész hitelrendszere. A hitelnek a bizalomból eredő meghatározására építette fel belső nemzetgazdasági terveit: a nemzeti tőke belső gyümölcsöztetését, a racionális gazdálkodás újjászervezését, a koncentrált, szövetkezeti alapokon felállítandó hitelközpontok tervét, a termelés és fogyasztás összehangbahozását; a hitelnek a bizalmatlanságból eredő meghatározásából eredeztette külső nemzetközi terveit: a nemzeti tőke gondos védelmét; a földhöz való ragaszkodást; a kölcsönügyleteknél a fedezetre alapozást; a gazdálkodásnak szigorú rendjét; a termelésben, az értékesítésben a nemzetek versenyébe való racionális beilleszkedést.

KÉTSÉGGKÍVÜL megállapíthatjuk, hogy Széchenyi hitelkoncepciójával nem a merkantil körök igényeit akarta szolgálni, sőt nem is volt közömbös előtte az, hogy az ország egyetemének hiteljogi felszabadulása esetén a gazdasági események milyen irányba terelődnek; Széchenyi hitelkoncepciójával elsősorban a magyar mezőgazdaság ügyét akarta szolgálni. Ha a hitelkoncepció egyedül csak a merkantil körök előnyeit szolgálta volna és nem a magyar mezőgazdaság érdekeit, akkor a hitel megvalósítását nem is sürgette volna. Széchenyinek az volt az álláspontja, hogy az általa hirdetett hitelkoncepció a magyar mezőgazdaságot fel fogja lendíteni s ezen keresztül az egész ország felfrissül. »...a hitel hiját tartom azoknak, – írja a Hitelben –, hogy a magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene, s magát nem bírja oly jól, mint körülményei engednék; hogy mezeit a jó gazda nem viheti a lehető legmagasb virágzásra és végre, hogy Magyarországnak kereskedése nincs. És így a hitelt ...gondolom és hiszem azon talpkőnek, melyen földművelési és kereskedési gyarapodásunk, egyszóval utóbbi felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat...« (H, 105.). Magában a Hitelben nyíltan hirdeti, hogy reformtervezetével azt a célt tűzte ki, amely a nemzet gazdasági programjának alapját jelenti, s amelyet így fogalmazott meg: »...a szántóvető sorsát könnyíteni s méltóságát felemelni...« (H, 175.) Emiatt történt azután, hogy Széchenyi a hitel fogalma alatt annyi mindent összefoglalt, hogy nézeteit félreértették és még maga Grünwald Béla is, aki egyébként e probléma legkiválóbb szakértője, szemére veti Széchenyinek, hogy hitelkoncepciójával elsősorban a váltóhitelt iparkodott megvalósítani, holott általánosan ismert dolog, hogy a gyorslejáratú

váltóhitelek inkább a merkantil körök és a konzumptív hitel érdekeit szolgálja, míg a mezőgazdaságnak a hosszú lejáratú, törlesztéses és esetleg törlesztési tervezettel kapcsolatos, alacsony kamatokkal terhelt ú. n. olcsó produktív hitel a megfelelő. Már most megállapítható, hogy Széchenyi egész reformtervezete erre az utóbbi, produktív hitelre volt alapozva, s a szigorú váltótörvény behozatalát csak annyiban sürgette, amennyiben az országnak nem voltak belső hitelforrásai és a külföldi hitelező elzárkózott volna máskülönben a magyar földbirtokra való hitelezéstől. Széchenyi hangsúlyozza mindenütt a mezőgazdasági hitel előnyeit és rámutat arra, hogy maguknak a hiteltörvényeknek szigorú behozatalát és a földbirtok szabad forgalmának az ösiség elvével való megkötését, valamint a bírói zálog örök visszaválthatóságának elvét olyan elvnek kell tekintenünk, amely az idegen hitelezőnek kedvez, nálunk ellenben zürzavart teremt és kiszolgáltat bennünket idegen érdekeknek; »...ez is praerogatívánk egyik szép következménye, – írja Széchenyi, – melynek a zsidó annyira örül és nevet, midőn mi fölemelkedett büszke érzéssel függetlenségünkről álmodozunk, de magunkat egyszersmind általa megkötöztetni engedjük – hogy azt valóban inkább az ő praerogatívájának mondhatnók.« (H, 77.).

Széchenyi aggodalmait, töprengéseit és körültekintő terveit a magyar mezőgazdaságnak egyetlen problémája sem kerüli el. Világosan látja, hogy hitelkoncepciója olyan korszak hajnalán jelenik meg a magyar gazdasági életben, amikor a magyar nemesi föld idegen kezekbe való átsiklásának folyamata már-már kezdetét vette. S ezért hirdeti, hogy e bajoknak az ő hitelkoncepciója véget fog vetni; Széchenyi ugyanis a magyar nemesi földek visszaszerzésének programját arra a kedvező helyzetre alapozta, hogy a rendiség fennállásáig akármilyen eladósodott földről volt is szó, az nagyrészen a birtokos kezében volt még, vagy pedig visszaváltható zálogként volt még csak a hitelező kezében. Széchenyi hitelhez akarta juttatni a szakadék szélén álló magyar nemesi földbirtokot, hogy pénzhez jusson és gazdálkodásának fellendülése után vissza tudja váltani földjeit. »Ha idő volna egy jószágot visszaváltani, vagy egy familiabelit megtartani, bár adósság jószágainkat nem terheli, pénzt hihető nem kapunk, vagy bőrünk nyúzzák. Minden más országban repülve hoznák a pénzt, s nem mivel a pénzkeresők tán grófok, bárók, nemesek, vagy mivel jó és híres emberek, hanem mivel *hypothékát* tudnak adni. Nem is ér annyit hitelre a szép kép és az ú. n. emberséges pofa, mint ház, föld erdő, juh stb. (H. 75–76).

A hitelkoncepcióval az újjászületés előtt álló magyar mezőgazdaságnak óriási lendületet akar adni, hogy a nemzetközi élet nagy versenyében kezdeti előnyökkel induljon és szervezett szövetkezeti hitelforrásokról beszél, amelyekből a felgyűjtött nemzeti tőke ön-maga értékeit regenerálhatja kicsinyke országunkban a mezőgazdaság beruházására, – és minderről gyakorlati javaslatok alakjában ír műveiben, olyan időben, midőn e kérdések körül külföldön is az első modern nemzetgazdászok csak tapogatóztak.

Ezt a hatalmas horderővel és messzireható következményekkel járó feladatot a hitelnek a, mezőgazdaság részére központilag és szövetkezeti alapon történő biztosításával iparkodik megoldani. Így látta biztosítottak az ú. n. olcsó és biztos nemzeti hitel sorsát. »Ugyan mit tehetni egység, s így egyesülés, s ily módon megismerkedés s eképen középesedés, vagy egy középpontra gyűjtés nélkül? Dicsekedhetünk-e azzal, hogy lelkierőnk, belátásunk, tudományunk ...elégseges *egyedül s minden segéd nélkül* valami igazán nagyot, s tartóst a föld kerekén létesíthetni? minekutána szinte legközönségesebb foglalatosságinkban, építésben, gazdaságban, mindennapi életünkben stb. oly nagy számúnak együttmunkálkodása szükséges, s csak egy findza kávéhoz is két hemiszféra produktuma kívánatik. Mai világban – s csuda, hogy annyi idő kelle ily egyszerűség kitalálására, – már kiki átlátja –, hogy *egy magányos ember semmi s csak egyesületnek van hosszú élete, és igazi súlya*« (H. 122.). Széchenyi figyelmezteti nemzetét arra, hogy a magyar kicsi nép és feladatát az eljövendő korszak nagyvonalú tervekre felépített gazdasági szervezetében csakis akkor fogja tudni helyesen megoldani, ha erőit egyesíti. »*Koncentrációból* leghozzájában fejlődik a nemzeti közértelmesség, s ez *egyedül az országai gazdaság s erőnek valóságos nemző gyökere*. Union est force, division est faiblesse, – régi, eldönthetetlen igazság...« (V. 248.).

Mint a későbbiekben látni fogjuk majd, nem egyedül Széchenyin múltott, hogy ezt az életrevaló tervet gyakorlatilag nem dolgozta ki, mert ennek előfeltétele az volt, hogy nemzete maradék nélkül fogadja el és valósítsa meg az ő hiteljogi reformját és a hitelügy reformátorának szabad teret biztosítson, ez azonban nem történt meg.

SZÉCHENYINEK A SZIGORÚ VÁLTÓTÖRVÉNYEKRE vonatkozó javaslatai a nemzeti tőke fejlesztését szolgálták és pedig mind nemzetközi, mind belső nemzeti szempontokból. »A hitel híja felijeszti hitelezőit« (H, 75.) – figyelmezteti nemzetét a Hitelben, már pedig a kicsiny magyar hazának számot kell vetnie a külföldi tőkével is. A kamatokat szigorúan meghatározó váltótörvény a belső tőkeképződést is elősegítené; »...a kisbirtokosnak nem volna-e épen oly hasznos, ha 3-al, 4-el kaphatnának pénzt? Rájok nézve a haszon még nagyobb lenne, – írja a Stádiumban. Most legtöbb jószágjaik esz-közlő tőke híja miatt... korán sincsenek kifejtve azon nyereségi lépcsőre, amelyre természeti mibenlétük miatt könnyen emelgethethének. A szorgalom ezáltal felette csökken és sem a privát, sem a nemzeti tőke sohasem növekedhetik s nőhet azon nagyságra, melynél fogva Britania s más országok virágzanak...« (St, 53.).

Széchenyi egész hitelkoncepciója a nemzeti erők regenerálását célozza; a kivétel tekintetében azonban az 1795-ös deputáció felfogásától eltér a véleménye és az az álláspontja, hogy szigorú váltótörvényeket kell hoznunk, amely igazságos és nem védelmezi egyoldalúan sem a hitelezőt, sem az adóst, a külföldi tőke elijesztésére. *Széchenyi a tőkét, mint a nemzet sorsára döntő tényezőt fogja fel és azt segítségünkre akarja hozni olyan pillanatban, midőn a föld még*

magyar kézben van. A tőkének az ország fejlődésére gyakorolt hatását Széchenyi állandóan hangoztatja, s épen abból a célból, hogy a nemzeti erőket vele szemben egyesítse és azt a nemzet szolgálatába állítsa. S tisztán látja, hogy a nemzetnek meg kell tanulnia előbb a tőke rideg számításokra alapozott törvényszerűségeit, hogy a hitelre alkalmas legyen; s hitelkoncepciójából így lesz nemzetnevelő programm.

Tiszta helyzetet kell teremteni és elő kell készíteni a nemzetet a hitelkoncepcióra – ez Széchenyi álláspontja. »Nincs veszedelmesb, kivált gyermekekre, t. i. minden ország lakosai nagyobb részére nézve, a félvékony jégnél; ki rálép, előbb-utóbb beleszakad, de azért szinte mindegyik megpróbálja. A víz sokkal bátorságosb, arra csak jó úszó, vagy csónakász mer bocsátkozni, a többi parton marad. Pénzbeli szisztémákkal szintígy van. Mennél bizonyosb a valahai visszafizetés napja, annál nagyobb a meggondolás, tartalék és óvakodás az adósságcsinálásban, s így lassanként annál több a rend...« (H, 141–142.).

SZÉCHENYI A PÉNZ KERINGÉSÉT a nemzet gazdasági erejének felfokozása céljából akarja megindítani. A pénznek önmagában véve nem tulajdonít jelentőséget és a felhalmozott, eldugott nemzeti tőkét épolyan kemény szavakkal és maró szarkazmussal ostorozza, mint azt a beteg helyzetet, amely miatt a külföldi tőke elmenekül országunkból. »A pénznek – írja a Hitelben – csak; úgy van értéke és becse, ha azért az élet számos javait meg is szerezhethjük... A pénznek, földnek és minden egyébnek csak úgy van lehető legnagyobb haszna, ha egyiket és másikat minden pillanatban arra fordíthatom, amire tetszik.« (H, 73.). Széchenyi a pénz jelentőségét a nemzetre gyakorolt regeneráló hatás szempontjából fogja fel és rámutat arra, hogy a tőke helyes felhasználása olyan nemzeti program, amely a nemzet erőforrásait rendkívüli mértékben fel fogja erősíteni. Ezeket az alapelveket főként a Stádiumban, a hitelkoncepciót legérettebb formájában kifejtő művében mondotta ki. »Most a hitel nálunk valósággal semmi egyéb, mint egy boszantó gúny; mert általánosan véve csak annak van hitele, kinek az szorosan nem kell, s épen annak nincs, kinek rá legnagyobb szüksége van, minek következésében, s ezt kész vagyok megmutatni, hazánk sok résziben egy határ, pénz híja miatt, nem virágozhatik, midőn a szomszéd határban, megint hitel híja miatt, kamatlanul fekszik a pénz... s így a pénz is hever, a gazdaság is hever, s így élet helyett halál fekszik az anyaföld szívében... Minden, ami a pénz keringését hátráltatja, mind egyesekre, mind a közösségre nézve felette káros; hát még az, mi a pénzt a cirkulációból ki is rekeszti? S vajjon mi hátráltathatja, s rekesztheti azt ki hathatósabban, mint... a hitel híja? ...A hitelt gátolni nem egyéb, mint egy test ereit megakasztani... És ha nem akarunk a hazai anteaktákban elsülyedni, Verböczyben s az Anonymus Notáriusban elfulladni, hanem faktumokat, csak élő faktumokat tekintni: nem fogjuk tagadhatni, hogy nincs Európában egy ország is, ahol

oly nyomorult lábon állna a pénz dolga, ...mint nálunk.« (St. 54–55.).

Pénzrendszerének a hitelkoncepcióban kifejtett elveit számos gyakorlati megoldással iparkodik az eleven életben megvalósítani. Állami bankintézetek, hitelházak felállítását tervezi, amelyeket a földbirtok szövetkezésére alapítana; a belső fogyasztás fellendítését tervezi (St, 67.), a racionális pénz és föld-gazdálkodás megteremtését tervezi (V, 215, 235.), a külföldi piacokon való megjelenésünket sürgeti, s hangsúlyozza, hogy ha meg akarunk Európa nagy viaskodásában és eljövendő gazdasági harcaiban állni, nyílt szemekkel kell figyelnünk a külföld gazdasági eseményeit és a nemzetközi versenybe racionálisan be kell illeszkednünk.

A mezőgazdaság regenerálására épített hitel koncepciójával a pénz-fluktuáció segítségével és annak központi, szövetkezeti megszervezése útján nemzetét gazdaggá akarja tenni, mert felfogása szerint csak a gazdag nemzet szabad. »Akárki mit ábrándoz, csak a vagyonos nemzet szabad. ...könnyebben összerogy az üres, mint a teli zsák. Az, ki jobban bírja magát, rendszerint függetlenebb, mint az, ki néha más segedelmére kényszerül. (H. 86.)

HOSSZÚ ÉVTIZEDEKEN KERESZTÜL a Széchenyi által lefektetett zseniális hitelkoncepció közjogi vonatkozásairól a monarchikus közjogi viszony feszes szálai miatt nem lehetett írni és nyilvánosan beszélni. Ma már abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy erről a kérdésről nyíltan és szabadon beszélhetünk. Széchenyit a hitelkoncepció megvalósításában a nemzet óriási kárára felette akadályozta az osztrák kormány magyarelles pénzügyi-, vám-, földbirtok-, nemzetiségi, telepítési megadópolitikája. Széchenyi ezen a téren rendkívül okosan és óvatosan járt el. Nemzetét befelé tanította, nevelte, tájékoztatta és ostromozta. Kifelé pedig névtelenül írt, maró gúnnyal szövegezett könyvében ostromozta az osztrák kormány magyarelles hitelpolitikáját; azt az egész világ közvéleménye előtt pellengére állította és így gyakorolt felette, nemzetét segítő, irányító bírálatot.

»Ein Blick auf den anonymen Rückblick, von einem Ungarn« c. művét épen ezért adta ki Londonban 1861-ben, hogy a nemzetközi forum előtt kipellengérezéssel adjon nyomatékot kritikájának. A Blick feladata az volt, hogy megakadályozza az 1763. évi osztrák kereskedelmi és váltó-törvénykönyvnek hazánkba való erőszakos behozatalát, ami Széchenyi hitelkoncepciójának megvalósulását leginkább veszélyeztette. Széchenyi, mint a korszak legkiválóbb magyar hitelügyi szakértője, tisztában volt azzal, hogy az osztrák hiteltörvény osztrák viszonyokra van szabva, nevezetesen a magasabb fokon álló ipari és kereskedelmi életre; s az osztrák érdekeknek mindenesetre megfelelő volna a magyar életteret közös törvények alapján saját hatókörükbe vonni, mert ebben az esetben a mezőgazdaság érdekei alárendeltetnének az ipar és kereskedelem érdekeinek; ámde a magyar mezőgazdaságra alapozandó hitelrendszernek ez súlyos veszedelmet jelent és azért küzdeni kell a magyar viszonyokra kiszabott önálló magyar hitelkoncepció sikeréért.

Széchenyi a királyhoz intézett üzenetében nyíltan kijelenti, hogy a kétszínű játéknak véget kell vetnie és a magyar alkotmány alapjaira kell helyezkednie: »Majestät vis-à-vis den Ungarn keine doppelte Rolle spielen dürfen, sondern sich ihnen gegenüber entweder *jure hereditario*, als legitimer König, oder als Eroberer *jure armorum* benehmen müssen. Diese zwei Eigenschaften lassen sich nicht kombinieren...« (Blick, 467.)

A reformok előtt álló Széchenyi az osztrák elnyomó törekvésekkel szemben külsőleg és belsőleg is súlyos helyzetbe kerül; az osztrák törvénykönyvvel szemben a magyar ősi alkotmány alapjaira kellett helyezkednie, noha azt maga is elégtelennek ismerte el, befelé, a saját nemzetével szemben; a magyar alkotmány reformjáért vívott harcában pedig a konzervatívok ellenvetéseit, akik minden hibát a közjogi bonyodalmakra háritottak és az osztrák kormány elnyomó törekvéseit okolták a magyar elmaradottságért, azzal védte ki, ha nemzetének belső hibáit hangsúlyozta inkább.

Külsőleg tehát az elnyomó törekvésekkel szemben a Széchenyi-féle hitelkoncepció az osztrák hitelügyi elgondolások ellen folytatott éles harc alakjában jelent meg, belsőleg Széchenyi a nemzet tanítómesetereként lép föl. Figyelmeztet arra, hogy a hitelreform jelentősége óriási, és nagy változásokat fog felidézni, melyekre a nemzetet elő kell készíteni (H, 168.). *Az ország érdekeit az szolgálja legjobban, aki a csendes, belső reformon dolgozik.* A reformnak előbb-utóbb meg kell jönnie és okosan teszi a nemzet, ha azt önkéntesen, a nemesi, nemzetfenntartó réteg áldozatkész lemondásából és önfeláldozásából teszi meg.

SZÉCHENYI HITELÜGYI KONCEPCIÓJÁNAK ismertetése hiányos maradna, ha nem mutatnánk reá nemzetközi vonatkozásaira. Széchenyi világosan látta, hogy a nemzeti hitelügyi reformot lehetetlen megvalósítani a nemzetközi helyzetre való tekintet nélkül. A nemzetközi helyzetünk mérlegelésével nem törődő struccpolitikát, amelyet a magyar nemesség a külföldtől történt elzárkózása miatt folytatott, felette károsnak ítélte. Széchenyi rámutat arra, hogy a pénzgazdaság szálai össze fognak kötni bennünket a külfölddel és ha a nemzetek egyetemében meg akarjuk állni a helyünket, nemzeti önismerettel és nemzetközi külismerettel kell rendelkezünk.

A nemzeti *önismeret* sürgetése szorosan beleilleszkedik Széchenyi hitelügyi programjába. Érti alatta a nemzeti gazdálkodásnak magas intelligenciával való irányítását és azt a széleskörű és körültekintő biztosítást, amelynél a legkisebb falusi család legel-dugottabb tanyáját sem érheti meglepetés vagy kár amiatt, hogy a termelés nemzetközi együttesébe, az értékesítés hálózatába nem volt képes beilleszkedni. Ismernünk kell saját erőinket, de saját hibáinkat is. A magyarságnak le kell szoknia arról a hibájáról, hogy csak dicsérő szavakat árasztgató vezetőire szeret figyelni; Széchenyi kijelenti, hogy ő sokkal közelebbi kapcsolatban érzi magát nemzetével és nemzetét nem fogja soha dicsérni. Nemzetének a dicséretre nincs, de a hibák felismerésére annál nagyobb szüksége van.

A külföldismeret szempontját Széchenyi nyomatékosan hirdeti és ezzel hitelkoncepcióját magasrendű nemzetközi és általános emberi célkitűzések szempontjai szerint megvilágítván, egyetemes kon-

cepcióvá emeli és mintegy a világgazdálkodás, európai gazdálkodás, Dunamedence-gazdálkodás egységes hálózatába szövi bele és hirdeti az emberiségnek, hogy a magyar gazdasági életnek biztosítson önálló, független életteret, mert a Dunamedence sorsát ez a termelő föld képes legnyugodtabban biztosítani; a magyar termelés, a magyar munka becsületes és európai színvonalon álló erőfeszítéseket tesz a harmonikus gazdálkodás és a kiegyensúlyozott hitelügyletek sikeres megoldásáért.

SZÉCHENYI ESZMÉINEK VISSZHANGJA ÉS HATÁSA

SZÉCHENYI HITELKONCEPCIÓJA a nemzet lelkiismeretét gyökereiben megrázta és a közvélemény értékes megnyilatkozásaihoz vezetett. 1831-ben Kassán lát napvilágot *gróf Dessewffy József* vitairata: »A hitel című munka taglalatja«. 1831-ben Pozsonyban jelenik meg *Wachtler Bernát* táblabíró német nyelvű műve: »Freimüthige Bemerkungen zu dem Entwürfe einer Wechsel- und Prozess-Ordnung für das Königreich Ungarn.« 1833-ban jelenik meg *gróf Andrássy Károly* híres hozzászólása a problémához: »Umriss einer möglichen Reform in Ungarn« c. művében. Gróf Dessewffy József a nemzet sorsáért aggódó konzervatív felfogású nemesség kritikáját fejezi ki, és álláspontja abban foglalható össze, hogy a nehéz gazdasági viszonyokat és a rossz hitelügyi helyzetet az inflációs pénzügyi politika, az általános gazdasági helyzet nyomasztó súlya, főképen nemzetközi és közjogi erők idézték elő és azért álláspontja szerint a rendi alkotmány annyira nem tehető felelőssé, hogy egyenesen azt javasolja: vissza kell térni a rendi alkotmányhoz. Wachtler táblabíró a liberális szellemű magyarság álláspontját képviseli és azt sürgeti, hogy a nemzetközi hitelforrások megnyílása érdekében szigorú és egységes váltótörvényt és csődtörvényt alkossanak a törvényhozás. Gróf Andrássy a finom judiciummal rendelkező és az ország érdekei felett önzetlen függetlenséggel szabadon szemlélődő magyar főrendek objektív hozzászólását képviseli; művében ő is inti a nemzetet a hiteltörvények minden korlátozás nélkül való behozásától, ámde a taglalat indokaitól eltérően azért, mert véleménye szerint az az eladósodott magyar nemzetet suttaná és a liberális gazdálkodás korszakában s annak átmeneti bonyodalmaiban a kifejelettebb pénzügyi érzékkel rendelkező idegeneket, főképen a zsidókat, segítené. Szemére veti Széchenyinek, hogy ő egy absztrakt hiteltervezetet proklamál anélkül, hogy a konkrét következményekre tekintettel lenne és a magyar nemesek adósvédelmi érdekeivel szemben teljesen vakon halad el.

Széchenyi hitelkonceptiója és annak kidolgozott javaslati a nemzet széles rétegeiben óriási rokonszenvet váltottak ki és a fejleményekből is megállapíthatólag a Széchenyit követők száma sokkal nagyobb volt, mint az antagonisták száma. A hitelügyletet szabályozó törvények 1840-ben végül napvilágot láttak. Az 1832–36, majd az 1839–40 és 1843–44. évi országgyűlés a Széchenyi által képviselt hitelkonceptiót nem volt hajlandó maradék nélkül meg-

valósítani és az országgyűlési vitákból, a törvényjavaslat tárgyalása folyamán elhangzott bírálatokból kitűnik, hogy milyen nagy befolyást gyakorolt a törvényhozásra a három fent ismertetett kritika, a Taglatat, az Umrisse és a Freimüthige Bemerkungen. Különösen a bírói zálog örök visszaválthatóságának teljes eltörlése ellen vetődtek fel súlyos ellenvetések; áthidaló javaslatok kerültek asztalra; így pld. Komáromvármegye 32 évben kívánta meghatározni a visszaválthatóság idejét, mások 6 évben; maga Deák Ferenc 3 évet javasolt. Az 1840: XV. t. c.-el megszületett végül a magyar váltótörvény, amelyhez felsorakoztak az 1840: XVI. tc. a kereskedőkről, az 1840: XVII: gyárakról, 1840: XVIII: a közkereseti társaságokról, az 1840: XIX: az alkuszokról, az 1840: XX: a fuvarosokról, az 1840: XXII: a vásárokról. Általában az országos pénztár kivételével mindaz megvalósult, ami nem ütközött a rendi alkotmányba. Széchenyi koncepciójának hatása tehát 9 esztendő leforgása alatt gyökeresen megváltoztatta a magyar közvéleményt és azt a feladatot, amelyet az 1791: LXVII. t. c. óta egyik deputáció a másiknak adott át, gyökeres elintézés nélkül, most már a megvalósulás stádiumába juttatta. Széchenyi éles szemekkel figyelte ezeket a hatásokat és nyomatékosan hangsúlyozta, hogy elgondolásainak, terveinek a 1840-es intézkedések nem feleltek meg. Különösen amiatt érez súlyos aggodalmat, hogy a hitelintézet tervét elvetette az országgyűlés; pedig ezzel a tétivel a hitelkoncepció *primus motor*-ját dobta ki. Így 1843-ban ismeretes gyakorlati kezdeményezésével és zsenialitásával kezébe veszi az orvoslás ügyét és oly közalap létesítésére indít propagandát, amelyből olcsó mezőgazdasági üzemi kölcsönöket lehet nyújtani; az alap nagyságát 90 millió forintra tervezte, s ez lett volna az első beruházási alap, amely a magyar földbirtok helyzetét belsőleg javította volna. A terv azonban nem sikerült és a helyzet fokozatosan romlott. Deák Ferenc szentgróti levelében rámutat a gazdasági leromlásra és annak okát főképen a hitelügyi változásokban keresi. Széchenyi 1845-ben a Jelenkorban válaszol Deáknak »A szentgróti levél elemzése« c. cikkében, ahol rámutat arra, hogy a hitelkoncepció életerős, regeneratív erővel bíró tervezet, csakhogy az a baj, hogy azt nem ott fogták meg, ahol kellett volna, hanem csak részben valósították meg és így teljes megvalósulásának, előnyei kibontakozásának gátat vetettek. A gazdasági romlásnak Széchenyi szerint az az oka, hogy rossz a földbirtokmegoszlás, vagy túl nagyok, vagy túl elaprózottak a földbirtokok; azután az, hogy a magyar idő- és pénzfecsérlő nemzet, konzervatív és álmodozó; hogy *a törvényalkotásban elszalasztja a kellő alkalmat, vagy nem találja el azt*. Széchenyi intelmei megtalálták az utat a nemzet lelkiismeretéhez és három év múlva megszületett az 1848: XV. és 1848: XIV. t. c., az első az ősiség megszüntetéséről intézkedett, az utóbbi a hitelintézet felállítását rendelte el. A szabadságharc hullámai azonban *tabula rasat* teremtettek és elsöpörték a Széchenyi hitelkoncepciójának megvalósításáért folytatott erőfeszítéseket, s az elnyomás évei alatt a nemzet lelkére nehezedeő letargikus évek nyomasztó súlya a pár évtized előtt

még annyira élénken visszhangzó nemzeti közvéleményt a hitelügyekkel szemben annyira közönyössé tette, hogy az 1875: XXXVII, t. c. csaknem szóról-szóra az osztrák általános kereskedelmi törvénykönyvet vezeti be.

SZÉCHENYI HATÁSÁT a magyar hiteljeg fejlődésére a szigorúan tárgyilagos szemlélet jogtörténeti folyamatnak kénytelen mondani, minthogy az 1875. évi XXXVII. t. c. a Széchenyi által megalkotott hitelkoncepció hatását és továbbfejlődési folyamatát lezárta. A rendi alkotmány összes berendezéseit, amelyeket Széchenyi épen a hiteltervezet sima megvalósítása céljából ostromolt, a nemzet egy csendes, belső reformációval önként félredobta, azonban a tervezet magva, maga a hitelkoncepció 1848 után már kiesett a nemzet kezéből, azt mondhatnók, feledésbe is merült.

Olyan szilárd pillérekre épített, a nemzet belső erőinek mély vizsgálata után megalkotott, a nemzet eredeti érdekeinek védelmét célzó, és nemzetközi távlatokba behelyezett koncepciónak, mint aminő Széchenyi hitelkoncepciója, megértéséhez hosszabb idő kellett, s a nemzet kétféle kísérletet is végrehajtott már vele szemben, először csak félig valósította meg, azután pedig a külföldi mintát helyezte elébe. A kritikai vizsgálat azonban kénytelen megállapítani, hogy Széchenyi zseniális hitelkoncepcióját fényesen igazolják az idők, a kísérletek és a folyamatok és hogy időszerűsége ma sem csökkent. Az utóbbi évtizedek keserves tapasztalatai élénken illusztrálják, főképen a hiteltörvény kiegészítésére szolgáló gazdaadós-védelmi, s a magyar föld üzemképességét védő rendelkezések alakulásában, hogy milyen helyes volt Széchenyinek az az alaptétele, amely a hiteltörvény alapjaként a magyar föld érdekeinek és termőképességének nemzeti érdekeit fektette le a hitel-komplexumban. De igazolta az idő Széchenyit abban is, hogy a nemzeti hiteljogász több tapasztalatra épített és az apró, de a Dunamedence sorsának alakulásában nagy szerepet betöltő magyar nemzet hitelviszonyainak, hitelszükségleteinek és gazdasági érdekeinek sokkal mélyebb és messzibbre látó terveivel rendelkezett, mint azok a nemzetközi hiteljogászok, akik előtt az uniformizálás volt a főcél, s akik elfeledkeztek arról, hogy egy gyökerében mezőgazdasági állam hitelrendszerének más alaptörvényekre kell felépülnie, mint az őt körülvevő hatalmas ú. n. iparállamok hitelrendszerének.

A jövő fejlődés irányelveinek meghatározása kívülesik tanulmányunk keretein, de bizonyos, hogy ma is döbbenetesen időszerű, amit a nagy magyar reformátor a Hitelben honfitársai fülébe kiált: »Tőlünk függ minden, csak akarjunk. S nem... országbeli javaink dicsérete emelheti fel hazánkat, hanem hátramaradásink és hibáink nagylelkű elismerése és azoknak férfias orvoslása.«

TÉCHY OLIVÉR